

Gregor Tomc
PROFANO, KULTURA V MODERNEM SVETU
KRT 92, Ljubljana 1994

Da je človek družbeno bitje, so nam nekoč v šolah vbijali v glavo razni marskistični ideologi in nam znali priskutiti tako marksizem kot sociologijo. Če si misliš s svojo glavo, se nisi mogel kar tako sprijazniti z implikacijami formule o človeku kot družbenem bitju'. In ko Gregor Tomc argumentirano prikaže, da tak holističen esencializem pravzaprav sploh ni (edino) metodološko pravilo v sociologiji in da se lahko srečujemo tudi z obrnjeno optiko (da je namreč družba kreacija posameznikov, oseb), se zavemo, kako težko je v resnici izskočiti iz tega (heglovskega) miselnega kroga. Ob branju Profanega se mi je venomer zastavljalo vprašanje, ali je preobrat, ki mu sledi Tomc, predvsem metodičen (in morda celo za samo znanost ne nujno žesencialen'), in da smo - in bomo - kot posamezniki vpeti v heglovsko zvijačnost uma. Brez priziva. Mar res?

Iz dosedanjih del Gregorja Tomca je mogoče razbrati, da ga kot posameznika in kot teoretika zanimajo predvsem vprašanja svobode ter odnos(i) med posameznikom in družbo. Vprašanja torej, ki so po svoje zaznamovala tako globalne (politične) igre v zadnjih dveh desetletjih kot povsem individualne opredelitve za način idiosinkratičnega preživljanja danega nam časa v okviru individualne ždrugčnosti'. Pot je logična: vprašanje socializma in bojev za avtonomijo (Od Poljske do Pola Pota), vprašanje odzivov žneprilagojenih' (Druga Slovenija, Pozdravi iz Babilona); rdeča nit je torej poskus razumevanja vezi med (totalitarno) družbo in odzivi posameznikov v profanosti vsakdanjega življenja.

Zastavitev zgodbe o profanem (vsakdanjem, življenjskem (stil), za globalni sistem nepomembnem, za posameznika bistvenem...) sledi kvazideduktivnemu metodičnemu načelu: avtor najprej razgrne globalni teoretski okvir možnega diskurza v zvezi z zadevo (Pojmi, naslov prvega dela knjige), potem poda in opredeli temeljne predmetne opredelitve na globalni ravni (Pojavi), nato pa preide od žbesed k dejanjem' oziroma od splošnega k posamičnemu (Problemi). Metodološko gledano sledi fenomenološkemu redukcionizmu, obenem pa zavestno privoli v žgovor zgodb'. Ta postmoderni način nizanja vsebinskih problemov (nekje med družboslovno kontekstualizacijo in humanistično narativnostjo ob hermenevitičnem žbranju' zgodovinskega gradiva) je v sodobnem družboslovju vsekakor legitimen in obetaven, toda prinaša tudi nekaj (ne le logičnih) pasti.

Preden naskočim te pasti, naj na kratko obnovim tok Tomčevega razmišljanja. Izhodiščni problem vidi v tem, da nekaterim pojmom (družbi, kulturi, skupnosti...) neupravičeno prisojamo objektivno eksistenco žstviri po sebi', v resnici pa je v osnovi vseh družbenih pojmov posameznik, oseba. Potem ko shematsko, a dovolj podrobno obdela posamezne možnosti nasproti postavljenih teoretskih prijemov glede na osrediščenje raziskovalnega obravnavanja posameznika vs. celote in voluntarizma vs. determinizma v štirih možnih teoretskih sklopih (atomistične teorije, holistične teorije nedoločnosti, individualne teorije določnosti in teorije socialnih sistemov) in se ne odloči za nobeno od posebej izpostavljenih opcij, na koncu vendarle sledi trem avtorjem: Maxu Weberu, Sigmundu Freudu in Georgu Herbertu Meadu. Še posebej sledi slednjemu in upora-

bi njegov koncept *jaza* (delujoče, ustvarjalne osebe) v nasprotju z *menoj* (objektivno, družbeno osebo).

Personalistična sociologija se vrti okoli štirih temeljnih pomenov: mišljenja, kulture, osebe in družbe (nega). Gregor Tomc izvaja personalistično sociologijo iz predpostavke, da je sociologija "znanost o osebi" kot edinem akterju družbenega življenja. V dialogu s seboj in drugimi ter s svojim delovanjem ustvarja socio-kulturno realnost (46). In ta 'ustvarjalec' je potem edini realni akter - dodajam: vreden empirične raziskave, vse preostalo pa so abstraktni pojmi, ki obstajajo samo v naših glavah (49).

V razdelku o pojavih Gregor Tomc na kratko, a dovolj kompetentno (tudi z zgodovinskim prerezom) prikaže temeljne prvine moderne kulture (posvetnost, nasilje, enakost, inovativnost, instrumentalen odnos do narave, lastninjenje, aktivizem, osamosvajanje od primarne in družbene realnosti (60-61)).

In Tomc v skladu s kvazideduktivnim načinom obravnavanja stvari (od teorij k pojmom, od pojmov k pojavom, od globalnih historičnih pojavov k partikularnim, od globalne kulture/civilizacije k spodnji kulturni (umetniški) praksi in od popularne glasbe k rock'n'rollu, še pred praktičnimi vidiki rocka k postmoderni kot neposredni mentalni spremljevalki rocka danes...) brez nepotrebnih digresij pripelje bralca vse do osišča svojega razmišljanja, ki je (tega iz knjige ni mogoče neposredno razbrati) vezano predvsem na njegovo osebno doživljanje. Gre skratka za zgleden fenomenološki 'sestop' k stvari. Da je obravnavanje vitalnega umetniškega naturalističnega prijema v sodobnem svetu treba usmeriti v množično kulturo, nizko kulturo, popularno (pop) kulturo, kulturo za zabavo, ljudsko umetnost, komercialno umetnost in kar je še podobnih izrazov, je seveda več kot ustrezno. Dejavnike, na podlagi katerih se je razvil rock'n'roll, vsekakor opiše dovolj kompleksno in prepričljivo (s. 118-119). Ob tem je treba dodati, da se Gregor Tomc (kot sociolog) zelo dobro zaveda, da "glasbene prakse ni nikoli mogoče v celoti zvesti na družbeni kontekst" (126).

Na koncu knjige sledi analiza prepleta rockovskega dogajanja na Slovenskem v 'starem režimu', v prvi vrsti na temelju deklarirane mladinskega režima/družbe. Pri tem je še posebej izzivalen Tomčev slogan socializem = kontrakturno gibanje. Tomc mladinska gibanja deli na subkulture, subpolitičke in kontrakulture. In prav v tem sklepnem dejanju knjige Gregor Tomc še kako jasno pokaže, kako v resnici 'osebe' ustvarjajo razmere resničnosti in resničnost samo. Na strani zagovornikov subkulturnih praks in na strani njihovih etabliranih oponentov namreč nastopajo osebe.

Pri fenomenološkem luščenju čebule torej pridemo do konca. Do subkulturne ustvarjalnosti kot drže posameznika v obdobju ob koncu stoletja. Do aksiomske trditve.

Delo je zastavljeno konsistentno. Ker je pojavi svet eno, pojmovni svet (opis pojava) drugo in sam problem oz. njegova interpretacija nekaj tretjega, se vsa zgodba lepo izteče v 'empirični sintezi' treh prijemov: pojavi svet je socialistična družba, pojem je njena ideologija, interpretacija pa je pravzaprav boj za življenje po pravi meri med protagonistu različnih 'pozicij' in 'načel'. Lepo, jasno in preprosto.

Glavni očitek, ki bi ga naslovil Tomčevemu delu, bi bil to, da vse skupaj izzvani kot poenostavljajoča črno-bela zgodba. Klasične opozicije so temelj Tomčevega opisovanja stvari. Besedilo vseskozi diha s prožno prikazljivostjo; žal pa dostopen slog* obenem zahteva davek pri delnem poenostavljanju modelov mišljenja v pretirano črno-belem prikazovanju komplementarnih teoretskih prijemov iz uvodnega dela knjige.

Propedevtično je seveda več kot upravičeno predstavljati sheme, toda v teoretski praksi je različne metodološke prijeme težko stlačiti v mreže dihotomne Boolove algebre. Seveda pa kratek prikaz posameznih tipov teorij nikakor ni neustrezen, še posebej koristen je za laičnega bralca, saj mu omogoča znajti se v pestri ponudbi družboslovnih razlagalnih sistemov.

Po branju pa se vseeno vprašamo: ali je personalistična sociološka optika spremljanja profanega (subkulturalnega) dogajanja res radikalno drugačna? Kaj je pravzaprav z ustvarjalno osebo? Vprašanje ustvarjalne osebne drže ni niti približno trivialno. Stvar je globoko protislovna. Seveda je mogoče zgodbo o profanem 'brati' tudi drugače: osebe sprejemajo družbene vloge zaradi pozicije, v kateri se znajdejo - in te pozicije si izvorno niti ne morejo izbrati. Tako kot lahko, recimo, borza deluje samo na podlagi postavke, da mora dovolj veliko število posrednikov (mečetarjev) verjeti, da lahko predvidijo gibanje vrednostnih papirjev (čeprav poznajo matematične dokaze, da to ni mogoče) (Casti, 1993: 204). Tako lahko 'deluje' človeška družba samo tako, da razumno število posameznikov verjame v svobodno voljo. Stvari so v resnici neznosno zapletene.

Subkulture nikakor niso nekakšna sfera svobode onkraj (dominantne) družbe. Nekoliko pogrešam analizo 'totalitarnih' momentov subkultur (učinkov psihologije množic, pritiska notranjih pravil igre...) kot nosilk množičnih kulturnih pojavov (posebej rocka). Etnografsko pričevanje Paula Willisja o subkulturah motoristov (bikerjev) in hipijev iz konca šestdesetih let v Angliji je tragično: ko je Willis čez nekaj let hotel poiskati svoje informatorje, jih ni več našel, kajti večina motoristov se je ubila z motorjem, večina hipijev pa je ali podlegla drogam ali napravila samomor (Willis, 1978). Socialna deviantnost obeh skupin gotovo ni nakazala optimističnega razmerja med osebnostjo in inovativnostjo in 'kulturnim kontekstom' na individualni ravni.

K vsebinam in osebam naravnana metodološka drža je vsekakor blizu antropološki (socio-kulturni antropologiji, seveda). In ne morem si kaj, da ne bi navedel izjave Gregoryja Batesona o tem, da obstajata dve vrsti mislecev, tisti, ki poenostavljajo (naivci - the simpleminded), in tisti, ki zapletajo (zmedenci - the muddleheaded). Večina družboslovcev naj bi se - to je seveda stereotip - nagibala k poenostavljanju, antropologov pa h konfuznemu zapletanju (povzeto po: Rappaport, 1994: 153) v smeri postmoderne paradigme.

Personalistična sociologija se vrti okoli štirih temeljnih pomenov: mišljenja, kulture, osebe in družbe(nega). Za teoretsko obdelavo teh vidikov pa seveda potrebujemo izjemno kompleksen metodološki aparat. Kljub temu da naj bi izhodiščno razločevanjem med "jazom" in "menoj" presegalo stare spekulativne dualizme, si ne morem kaj, da se ne bi vprašal - ker Tomc pač postavi mišljenje kot temelj, na katerem "vzpostavljamo in ohranjamo sebe in druge" (206), ali ni to morda le še ena od različic novoveškega projekta, ki ga je uokviril Descartes. Mar ni tako pojmovan "jaz" tisti nevrpašljivi "res cogitans", iz katerega izhaja postulat nedvomljive biti, in

"mene" vse ostalo, kar je 'onkraj' cogita, torej res extensa, vendar premeščena iz kavzalno-materialnega sveta v svet 'druge narave' (sociokulturni sistem)? Bojim se, da je tako zastavljen problem le ponovno nadaljevanje neskončne zgodbe evropskega razklanega novoveškega dualizma (s tem pa mišljenje postmoderne le nadaljnji korak k afirmaciji moderne).

Res je, da je sociologija posameznika praviloma abstrahirala (ali postavljala v oklepaj), da bi lahko raziskovala odnose med 'ljudmi' (ki se pač najbolj jasno kristalizirajo v odnosih med skupinami) ter se s tem približala nekakšnemu stanju 'normalne znanosti'. Skrajni rezultat so bile simplificirane predstave o človeku kot družbenem bitju, logične implikacije, ki so sledile iz tako postavljenega postulata, pa so bile s stališča vsakega posameznika, ki se še kako zaveda, da ni zgolj in samo 'družbeno bitje', neznosne. Izbira personalistične sociološke opcije lahko - kljub temu da morda zveni kot nekakšno 'leseno železo' - v svojem jedru izdatno pretrese prav nevrtašljivost temeljnih postulatov 'naivne sociologije'. Podobno recimo kulturni antropologi nekritično prevzemajo reificirano pojmovanje kulture (Keesing, 1993), čeprav je v resnici kultura zgolj način artikulacije medčloveških odnosov in nosilci vsebine odnosov so seveda iredukciibilni posamezniki. Ni torej problem v logični zastavitvi problema, kvečjemu nasprotno: zaobidenje postulata o 'družbeni biti' človeka je pravzaprav izvrsten način za vzpostavljanje nekega novega teoretskega pogleda/sistema.

Toda, ali je mogoče izkopati posameznika izpod grmade družbenega brez prevelikega davka? Že prej sem nakazal, da je vprašanje delitve posameznikovega bistva na družbeni *mene* in individualni *jaz* nekoliko problematično. Takšna zastavitev obravnave pač slej ali prej konvergira k zagatam, s katerimi se je recimo soočila Freudova psihoanaliza; ta je najprej vzpostavila triado Ego, Superego in Id, potem pa te triade ni več mogla zakrpati (na eni strani Jung s kolektivnim nezavednim, na drugi pa Lacan s formulami diskurzov in algebro nezavednega). Temeljno protislovje delitve osebe na družbeno in idiosinkratično je v tem, da se družbeno v samem bistvu osebe pretaka v idiosinkratično in narobe. Človek seveda ni človek le zaradi čiste formacije genskega materiala, ampak zaradi posebnega načina vkulturjanja (inkulturacije). Da posameznik sploh lahko postane posameznik, mora sprejeti družbene/kulturne vloge, skratka, kulturni kod, ki ga posredujejo drugi (Drugi). Dinamičen soodnos med družbenim in idiosinkratičnim seveda ni trivialen, še najmanj pa ga je mogoče brez preostanka prikazati s preprostimi formulami na podlagi kognitivnih dihotomij.

Tudi zato postanejo prehodi med "pojmi", "pojavi" in "problemi" v Tomčevem delu nekoliko dvomljivi. Ne da niso upravičeni, logični ali utemeljeni, v svojem bistvu ne morejo biti niti istega velikostnega niti istega kontekstualnega reda. Gregor Tomc se tega problema seveda dobro zaveda in zato niti ne poskuša 'kopati' pregloboko, ampak nam preprosto navrže dejstva in jih umesti v začetni (personalistični) teoretski okvir. Prav pred tistim prepadom, ki zadeva same temelje družboslovnih znanosti (namreč nedosegljive notranje dinamike in nekvantificabilnih funkcij), nas pusti same (z "nami") in prebega v optimistično kavzalno pla(s)t vsakdanjosti.

To, da je posameznik prevečkrat izpadel iz socioloških iger, je dejstvo, in tega nauka ne moremo spregledati. V jasnem obračunu z izključevanjem idiosinkratičnosti posameznikov prinaša delo Profano izjemno pomemben in subverziven korak v smeri, ki klasično družboslovno misel pove-

zuje z 'vsebinskimi' analizami hermenevitičnega ali interpretativnega - skratka: postmodernega - kova.

Rajko Muršič

OPOMBE

* Ker je redakcija knjige nagnjena k poljudnemu in tekočemu jeziku, so se prikradle tudi nekatere napake: namesto Lévi-Strauss recimo piše Levy-Strauss, namesto Devereux Devreux; tudi pri nekaterih navedbah so nedoslednosti, tu in tam morda pogrešamo tudi kakšno navedbo vira.

LITERATURA

Casti, J.L., (1993), "Searching for Certainty, What Scientists Can Know About the Future", **Abacus**

Keesing, R.M., (1993), "Ponovno o teorijah kulture", **Antropološki zvezki 3**, Društvo antropologov Slovenije/Amalietti, Ljubljana

Rappaport, R.A., (1994), "Humanity's Evolution and Anthropology's Future", v: Robert Borofsky (ur.), **Assessing Cultural Anthropology**, McGraw-Hill

Willis, P.E., (1978), **Profane Culture**, Routledge & Kegan Paul, London, Henley and Boston